

УДК 911.3:008 (477.75)

ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ У КРИМСЬКІЙ АВТОНОМІЇ

Ровенчак І. І., Смолянінов С. П.

Автономна республіка Крим (АРК) відноситься до єдиного, серед 25-ти регіонів України, де етнічні українці є в меншості. За даними першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р. їхня частка в автономії становить 24,3%. Причому АРК – єдиний регіон де питома вага українців порівняно з 1989 р. (останній Всесоюзний перепис населення) зменшилася, а саме з 26,7% до 24,3%. Частка українців за цей період зросла в Україні в цілому на 5% (з 73% до 78%) та у всіх решти регіонів. Причому зростання частки українців відбулося навіть у місті з спеціальним статусом – Севастополі, з 20,1% до 22,4%. Тому, серед іншого, дослідження геопросторових аспектів етнокультурної ситуації у Кримській автономії є важливим як у науковому так і практичному плані.

Питанням дослідження геопросторових особливостей етнокультурної ситуації у Кримській автономії після відновлення Україною незалежності у 1991 р. приділяється надто мало уваги. Одним з перших до цієї проблеми звернувся Надолішній П. І. [1, с. 141–142]. Він її розглянув у контексті облаштування осіб, які повертаються з місць депортації та дії етнонаціонального фактора у проведенні адміністративної реформи в Україні. Серед географо-картографічних робіт присвячених даній проблематиці слід назвати карту О. Швець, Н. Федорової “Етнічний склад населення” поміщену у Атласі автономної республіки Крим [2]. В цілому карта виконана на високому професійному рівні. За основу взято результати Всеукраїнського перепису населення 2001 р. Методом картодіаграми показано кількість та етнічну структуру населення адміністративних районів та міст республіканського підпорядкування АРК. Фон дає геопросторове уявлення про рівні етнічної мозаїчності вище наведених одиниць картографування. З методичної точки зору, можливо його не варто було розраховувати для міст республіканського підпорядкування. Або розрахувати для міст республіканського підпорядкування та суміжних адміністративних районів як єдиний показник. Вдало доповнює карту врізка про динаміку чисельності основних етнічних груп Криму впродовж 1897–2001 рр.

Метою даного дослідження є виявлення найзагальніших геопросторових особливостей розселення основних етносів у Кримській автономії. Матеріалами послужили статистичні дані про національний склад адміністративних районів та міст республіканського підпорядкування АРК за результатами першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р., а також літературні та картографічні джерела.

Зменшення частки українців в АРК, а також і етнічних росіян (з 65,6% до 58,3%) пов'язано з поверненням у 1990-х рр. на півострів кримських татарів.

Питома вага останніх за 1989–2001 рр. зросла з 1,9% до 12%, або у 6,3 разів. На нашу думку етнонім “кримчак” найкраще підходить для назви людей, яких нині називають “кримські татари”. Близько півтора століття тому, у 1859 р., етнонімом “кримчак” була необґрунтовано названа невелика тюркомовна етноконфесійна група кримських євреїв. Спочатку даний етнонім мав форму “євреї-кримчаки”, але пізніше термін “кримчак” став вживатися самостійно [3, с. 94–95]. Тому тих, кого зараз називають “кримчаки” правильніше було б називати “кримчаки-євреї”, або “євреї-кримчаки”. А кримських татарів, як уже вище зазначалось, – “кримчаки”. Подібні пропозиції, до речі, висувались уже раніше. Наприклад, у “Голосі України” восени 1991 р. [4]. Все населення Кримської автономії буде логічно тоді, як зараз і є, називатися “кримчани”. На початок XXI ст., при населенні 2024,0 тис. осіб (2001 р.) основними етносами автономії є росіяни 1180,4 тис. осіб (58,3%), українці 492,2 тис. осіб (24,3%) та кримчаки – 243,4 тис. осіб (12,0%). Разом ці три основні етноси складають 94,6% населення АРК.

Для виявлення найзагальніших геопросторових особливостей розселення росіян, українців та кримчаків в АРК нами розроблено три оригінальних картографічних моделі “Географія частки росіян у населенні Кримської автономії”, “Географія частки українців у населенні Кримської автономії” та “Географія частки кримчаків (кримських татарів) у населенні Кримської автономії”. Базовою для них є картографічна основа мірилом 1 : 2 000 000.

При розробці даних картографічних моделей виникли дві проблеми. Перша – вибір способів картографування, друга – вибір одиниць картографування.

Зважаючи на масштаб дослідження, вихідні матеріали та специфіку картографованої території було обрано метод картограми. Поширений в етнокартографічних дослідженнях метод етнічних територій тут застосований не був.

Одиницями картографування були обрані низові адміністративні райони та міста республіканського підпорядкування АРК. Виходячи із можливостей візуального сприйняття результатів картографічного моделювання та його масштабу шість міст республіканського підпорядкування були умовно приєднані до суміжних адміністративних районів. Це такі адміністративні райони та приєднані до них міста республіканського підпорядкування: Джанкойський + м. Джанкой; Красноперекопський + м. Красноперекопськ та м. Армянськ; Ленінський + м. Керч; Сакський + м. Євпаторія; Сімферопольський + м. Сімферополь. Вони виступають як єдине ціле при розрахунках показників картографування для картографічних моделей. Території міст республіканського підпорядкування значні за площею, які піддаються картографічній інтерпретації показані окремо. Це такі міста республіканського підпорядкування: Алушта; Судак; Феодосія; Ялта. Таким чином всього 18 одиниць картографування – низових адміністративних районів та міст республіканського підпорядкування.

В процесі розробки картографічних моделей виявилось, що максимальна частка росіян серед одиниць картографування становить 72,1% (м. Феодосія), мінімальна 41,1% (Роздольненський район), середня по автономії, нагадаємо, – 58,3%. Різниця між максимальним і мінімальним показниками дорівнює 31,0%. В

українців аналогічні показники становлять 40,3% (Красноперекопський р-н) і 16,1% (Білогірський р-н), середня по автономії – 24,3%. Різниця між крайніми показниками суттєво менша ніж у росіян – 24,2%. Максимальна частка кримчаків становить 29,2% (Білогірський р-н), мінімальна – 1,3% (м. Ялта), середня по автономії – 12,0%. Різниця між максимальним і мінімальним показниками є середньою, порівняно з росіянами і українцями – 27,9%.

Аналіз розроблених картографічних моделей приводить до наступних висновків. Основним ареалом розселення росіян є південь та південний схід автономії. Назвемо його Сімферопольсько-Феодосійським. На північ та північний захід від цього ареалу частка росіян зменшується (рис. 1). Українці найбільше концентруються на півночі автономії. Цей ареал можна назвати Джанкойським. На південь від нього питома вага українців зменшується (рис. 2). Головним ареалом розселення кримчаків є середній південь автономії. Назвемо його Білогірсько-Судацьким (рис. 3).

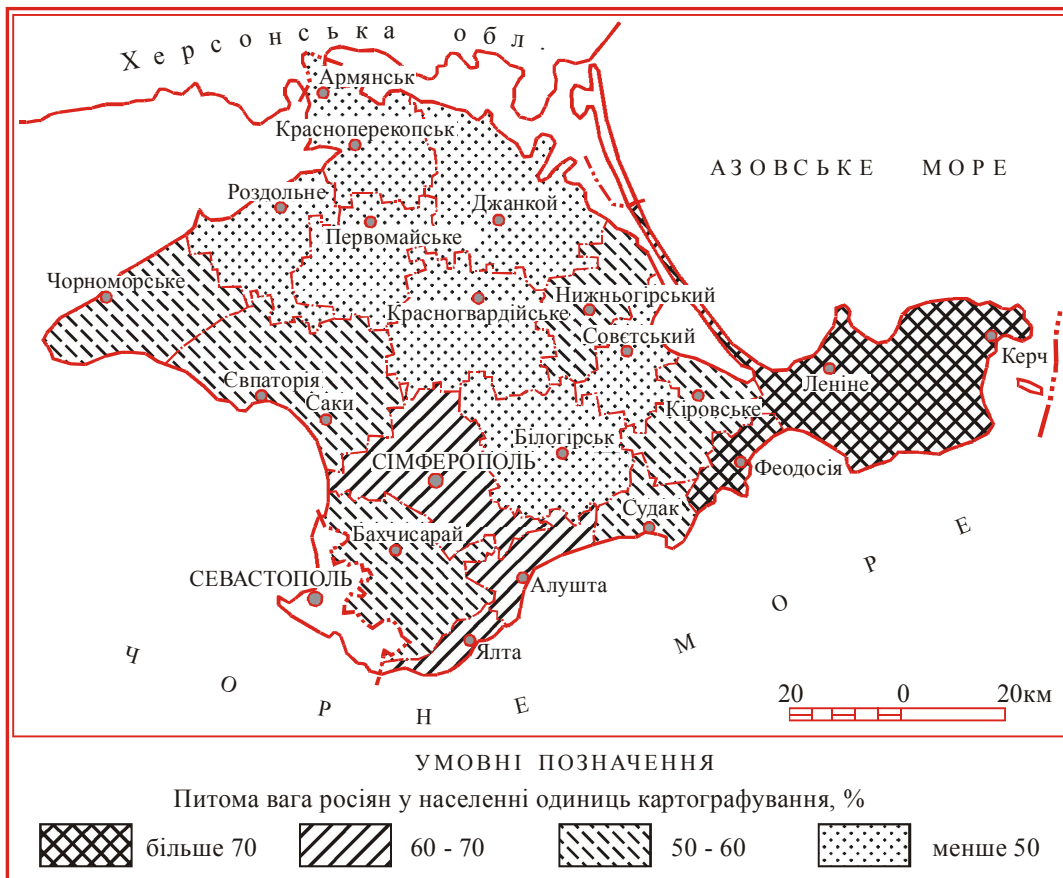

Рис. 1. Географія частки росіян у населенні Кримської автономії

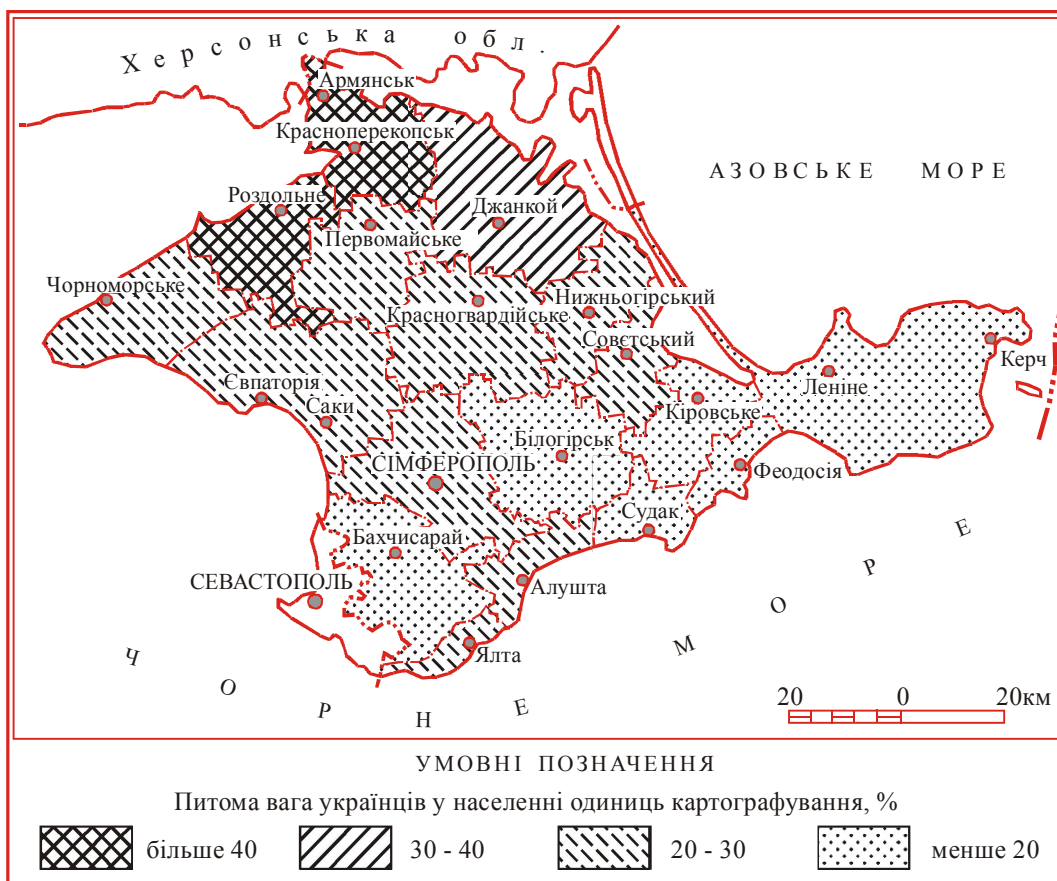

Рис. 2. Географія частки українців у населенні Кримської автономії

Цей ареал сформувався впродовж 1990-х рр. Один із авторів цієї статті ще на початку 1991 р. висунув ідею створення у частині Криму кримчацької (кримсько-татарської) територіальної автономії [5, 6]. Пропонувалося утворити автономний округ на території Білогірського, Судакського і Кіровського р-нів та м. Феодосії. Остання мала стати центром округу. Як бачимо, це той самий регіон, де на даний час сформувався основний ареал розселення кримчаків.

Ще одним корінним етносом, окрім кримчаків, на території Автономної республіки Крим є караїми. За результатами першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в АРК їх налічується близько 670 осіб. В Україні, за даними цього ж перепису, 1201 особа (у 1989 р. було більше – 1404 особи). Як видно питома вага кримських караїмів серед караїмів України в 2001 р. становить 56%. Геопросторові особливості розселення караїмів у Кримській автономії прослідковуються нечітко. Найбільше їх у містах Сімферополь (296 осіб) та Євпаторія (140 осіб). Значні групи сконцентровані також у м. Феодосії (82 особи), Бахчисарайському р-ні (45 осіб) та м. Керч (28 осіб). В цілому, можна зауважити, що основним ареалом розселення караїмів є південний та південно-західний Крим.

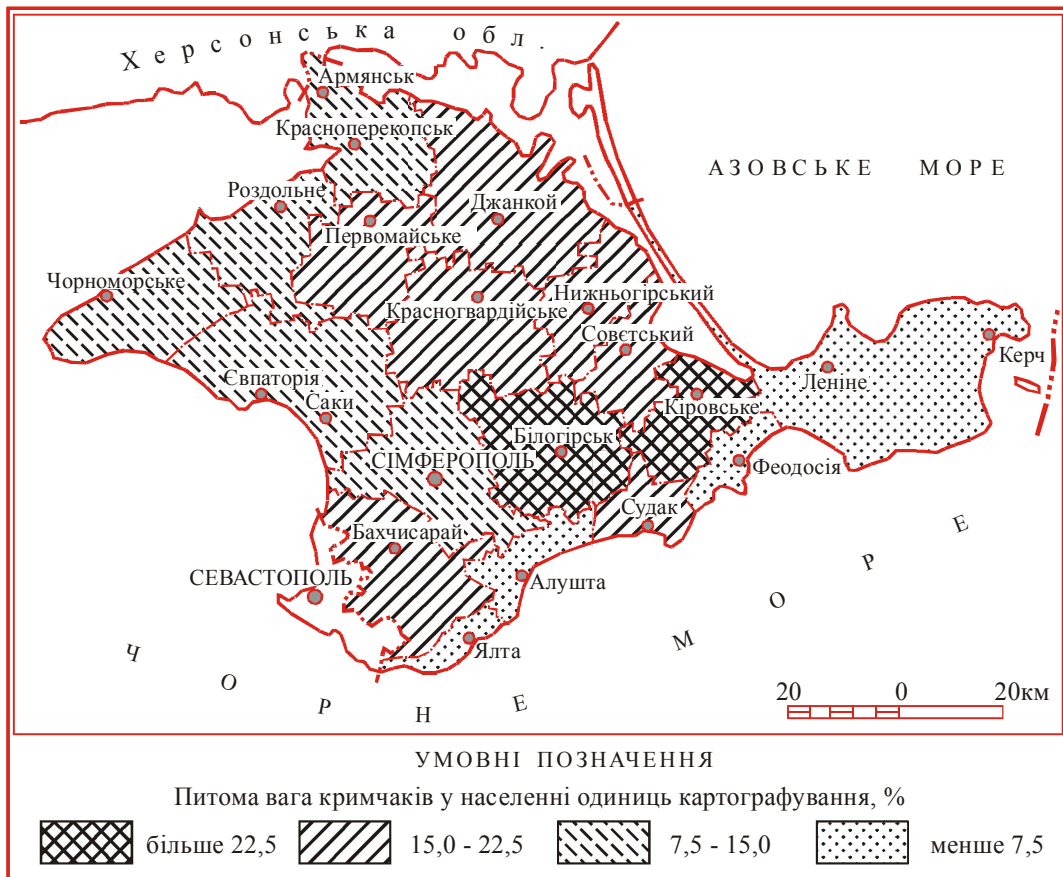

Рис. 3. Географія частки кримчаків (кримських татарів) у населенні Кримської автономії

Проаналізувавши всі три карти разом приходимо до таких двох головних висновків. Перший – всім трьом етносам – росіянам, українцям, кримчакам притамані свої, більш-менш чіткі геопросторові особливості розселення у Кримській автономії. Другий – між українцями і росіянами та українцями і кримчаками відсутнє збігання ареалів їхньої найбільшої концентрації. Між росіянами і кримчаками спостерігається часткове збігання ареалів їхньої найбільшої концентрації, а саме між Сімферопольсько-Феодосійським та Білогірсько-Судацьким. Все це повинно враховуватись в процесі поточного та перспективного планування оптимізації та гармонізації міжнаціональних (міжетнічних) відносин у Кримській автономії. В науковому та методичному плані дані висновки свідчать про потребу проведення подальших досліджень геопросторових особливостей етнокультурної ситуації в Автономній республіці Крим.

Література

1. Надолішній П. І. Етнонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні: проблеми теорії, методології, практики. – Київ: УАДУ, 1998. — 264 с.
2. Швець О. Б., Федорова Н. В. Етнічний склад населення. М 1:1800000 // Автономна республіка Крим. Атлас. – Київ–Сімферополь, 2003. – С. 47.
3. Чернин В. Ю. О появлении этнонима “крымчак” и понятия “крымчакский язык” // География и культура этнографических групп татар в СССР. – Москва: МФГО, 1983. – С. 93–104.
4. Голос України. – Київ, 1991. – № 193. – С. 12.
5. Ровенчак І. Якою бути автономії реабілітованого народу // Голос України. – Київ, 1991. – № 17. – С. 13.
6. Ровенчак І. Якою бути кримсько-татарській автономії // Молодь України. – Київ, 1991. – № 17. – С. 2.